

DOI: 10.31648/pl.10668

JAKUB OSIŃSKI

Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4376-3214>

e-mail: jakub.osinski@ukw.edu.pl

Emigracyjne pamiętnikarstwo konkursowe (na przykładzie konkursu „Mój pierwszy rok na emigracji”)¹

Memoir Writing Competitions in Exile (The Example of the ‘My First Year in Exile’ Contest)

Słowa kluczowe: Druga Emigracja (1945–1989), „Wiadomości”, pamiętnik, konkursy pamiętnikarskie

Keywords: Polish emigration after The Second World War (1945–1989), ‘Wiadomości’ [‘Polish Émigré Weekly’], memoir, memoir writing competitions

Abstract

This paper examines the phenomenon of Polish memoir writing competitions in exile and compares it with analogous initiatives in Poland. It uses the 1971 competition organised by the London ‘Wiadomości’ as a case study.

Od początku lat 70. XX wieku na gruncie nauk społecznych funkcjonuje termin „pamiętnikarstwo inspirowane”². Zazwyczaj jego znaczenie jest zawężane do jednego tylko typu inspiracji, przez co bywa on synonimem pamiętnikarstwa

¹ Dofinansowano ze środków Ministra Nauki w ramach Programu „Regionalna inicjatywa doskonałości”.

² Współcześnie częściej spotykany jest termin „egodokumenty”, obejmujący – obok pamiętnikarstwa inspirowanego – także inne teksty autobiograficzne, np. dzienniki czy listy (Szulakiewicz 2013: 65–84). Na gruncie literaturoznawstwa od dawna funkcjonują też terminy „pograniczne powieści” (Wyka 1974) czy „literatura dokumentu osobistego” (Zimand 1990).

konkursowego. O tym, że jest to postępowanie nieuprawnione, przekonywał już przed laty Krzysztof Dunin-Wąsowicz i do dziś trudno się z jego argumentacją nie zgodzić (Dunin-Wąsowicz 1972: 238). Oprócz konkursów na pamiętniki, organizowanych w Polsce od ponad stu lat, do innych, pojawiających się zresztą jeszcze wcześniej inspiracji autorów pamiętników warszawski historyk zaliczył także: almanachy stronnictw politycznych, stowarzyszeń kombatanckich, szkół i uczelni wyższych, wydawnictw i redakcji, towarzystw kulturalnych, w końcu – komitety powoływane do uczczenia osób zasłużonych. Katalog tych inspiracji można by, rzecz jasna, jeszcze rozszerzyć.

W warunkach emigracyjnych pamiętnikarstwo inspirowane rozwijało się równie intensywnie, co w PRL-u, choć, co zrozumiałe, mowa tu o dynamice zjawiska, a nie jego ilościowych przejawach. Liczba konkursów pamiętnikarskich, inicjatyw wydawniczych itp. na emigracji była zdecydowanie mniejsza niż w kraju, mimo to w okresie powojennym poza Polską zaistniały te same, co w PRL-u, przejawy pamiętnikarstwa inspirowanego, a nawet takie, które w kraju się nie rozwinęły, jak pamiętnikarstwo radiowe (Gombrowicz 1977; Wierzyński 2018) czy „książki-składanki” (Danilewiczowa 1965: 634).

Mimo że terminem „pamiętnikarstwo inspirowane” proponuję posługiwać się w rozumieniu szerszym niż ograniczające się do pamiętników powstałych w ramach konkursów, w niniejszym szkicu będzie mnie interesować, z oczywistych względów, przede wszystkim jeden z przejawów pamiętnikarstwa inspirowanego – właśnie pamiętnikarstwo konkursowe, które omówię na przykładzie konkursu „Mój pierwszy rok na emigracji”.

* * *

Jak wspomniałem, do dziś organizowane konkursy pamiętnikarskie mają w Polsce już długą, bo ponadstuletnią tradycję (Jakubczak 1971: 5–11; Rodak 2022; Rodak 2024). Pierwszą tego typu inicjatywę ogłosił w 1921 roku Polski Instytut Socjologiczny w Poznaniu, kierowany wówczas przez Floriana Znanieckiego. W międzywojniu socjolodzy korzystający z tzw. metody pamiętnikarskiej (lub autobiograficznej), afiliowani głównie przy warszawskim Instytucie Gospodarstwa Społecznego, zorganizowali jeszcze kilkanaście podobnych konkursów, których plony przetrwały do dziś dzięki wydaniom książkowym (*Pamiętniki emigrantów. Francja...* 1939; *Pamiętniki emigrantów. Ameryka Południowa...* 1939; *Pamiętniki emigrantów. Kanada...* 1971). Także po wojnie rodzimi badacze społeczni chętnie sięgali po tę metodę; co więcej, zainteresowanie piśmiennictwem

wspomnieniowym rozszerzyło się na inne niż socjologia nauki, między innymi na językoznawstwo i naukę o literaturze.

Egalitarny charakter pamiętników był bez wątpienia jednym z powodów szczególnego uprzywilejowania tekstów wspomnieniowych nie tylko wśród naukowców reprezentujących różne dziedziny wiedzy, ale też – przez system polityczny. Władza różnych szczebli ochoczo wspierała pamiętnikarskie inicjatywy; dość przypomnieć, że przez krótki czas (1971–1977) ukazywało się czasopismo „Pamiętnikarstwo Polskie”, działały Komisja Badań nad Pamiętnikarstwem Polskiej Akademii Nauk czy Towarzystwo Przyjaciół Pamiętnikarstwa, a zbiory pamiętników konkursowych były archiwizowane w ofiarowanym specjalnie na ten cel pałacyku w Rudnie pod Warszawą (Wierzchoś 2008).

Skala emigracyjnego pamiętnikarstwa konkursowego, jeśli porównać ją z liczbą podobnych inicjatyw organizowanych w kraju, idącą w setki (zob. np. niepełny, a i tak liczący 568 pozycji *Skrócony wykaz konkursów...* 1971: 269–299), z oczywistych względów była zdecydowanie mniejsza. Jest to bez wątpienia jedna z przyczyn braku zainteresowania badaczy tymi przedsięwzięciami, nawet mimo intensywnie rozwijających się w ostatnich latach badań nad pamiętnikarstwem konkursowym³. Dotychczas tylko Marcin Lutomiński w kilku swoich pracach zwrócił uwagę na zjawisko tego typu pamiętnikarstwa powstającego na emigracji. Na marginesie rozważań nad tradycjami szlacheckimi w literaturze emigracyjnej toruński badacz pisał chociażby:

Problemowi piśmiennictwa wspomnieniowego emigranci poświęcali sporo uwagi już we wczesnym okresie powojennym, co potwierdzić mogą następujące przykłady: wieczór dyskusyjny *Wspominki, pamiętniki... Dość, mało czy za wiele?* zorganizowany przez Związek Pisarzy Polskich na Obczyźnie („Wiadomości” 1958, nr 13: 4), konkursy Stronnictwa Ludowego „Wolność” na pamiętniki z zesłania do Rosji, z zesłania i pobytu w obozie koncentracyjnym w Niemczech, z pobytu na emigracji, z pobytu w Kraju pod okupacją niemiecką lub sowiecką („Wiadomości” 1947, nr 41: 3), konkurs Stowarzyszenia Polskich Kombatantów na pamiętnik emigranta („Wiadomości” 1950, nr 50: 4), konkurs autorski Koła Armii Krajowej na najlepsze wspomnienia dotyczące jej dziejów („Wiadomości” 1947, nr 22: 2), konkurs Polskich Oddziałów Wartowniczych i Związku Pisarzy Polskich na Obczyźnie na utwór dający najgłębszy wyraz polskim przeżyciom zbiorowym w latach 1939–1949 („Wiadomości” 1950, nr 42: 4) (Lutomiński 2014: 163–164).

³ Świadczą o tym chociażby monograficzne numery prestiżowych czasopism: „Kultury i Społeczeństwa” (2022, nr 2) oraz „Tekstów Drugich” (2024, nr 2) poświęcone pamiętnikarstwu konkursowemu albo realizowany przez Pawła Rodaka z Uniwersytetu Warszawskiego projekt *Życie pisane na konkurs. Praktyki pamiętnikarskie w Polsce 1918–1939 (analiza – recepcja – znaczenie)*, finansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki.

Poza wymienionymi przez Lutomierskiego informacjami prasowymi pojawiającymi się na łamach londyńskich „Wiadomości” (ale też innych emigracyjnych czasopism⁴) nie dysponujemy dziś innymi materiałami związanymi z wymienionymi konkursami⁵. Trudno zatem ustalić, jaką odegrały one rolę w pierwszych powojennych latach życia literackiego na emigracji. Wolno jednak przypuszczać, że była to rola niebagatelna, skoro wiemy, że na konkurs „Pamiętnik emigranta” zorganizowany przez Stowarzyszenie Polskich Kombatantów (np. *Rozstrzygnięcie konkursu na...* 1950) fragment swoich wspomnień z czasów okupacji, opublikowanych później przez paryski Instytut Literacki pt. *Szkice piórkem*, jedno z najciekawszych i najszerzej komentowanych dzieł emigracyjnej literatury wspomnieniowej, nadesłał Andrzej Bobkowski (Bobkowski 1957; Giedroyc, Bobkowski 1997: 94)⁶.

Powróćmy jednak do zasadniczego tematu tych rozważań. Mimo oczywistych różnic między konkursami pamiętnikarskimi w kraju i na emigracji, nadsyłane na nie memuary w większości wypadków połączył ten sam los, będący zresztą także udziałem pamiętników z okresu międzywojennego – zostały zniszczone albo zaginęły, nieliczne tylko doczekały się druku (*Pamiętniki imigrantów...* 1975; *Pamiętniki imigrantów...* 1975, t. 2; *Pamiętniki imigrantów...* 1978; *Zawiedzeni, rozzarowani...* 1984). Szczęśliwie ocalał jeden, niemalże kompletny zespół prac nadesłanych na konkurs londyńskich „Wiadomości”, który znajduje się w zbiorach Biblioteki Polskiej POSK w Londynie⁷.

Konkursy, ankiety czy plebiscyty adresowane do czytelników były – powiemy współczesnym językiem – działaniami promocyjnymi, które „Wiadomości” (ukazujące się wówczas pt. „Wiadomości Literackie”) podejmowały jeszcze

⁴ Np. szerokie omówienie prac nadesłanych na konkurs SPK na łamach „Ostatnich Wiadomości” ogłosił członek jury – Tadeusz Nowakowski (Nowakowski 1950).

⁵ Wynikało to, przynajmniej w pierwszych powojennych latach, z trudności wydawniczych. W odpowiedzi na artykuł Nowakowskiego (Nowakowski 1950) W. Zahorski pisał: „Wątpię, czy którakolwiek firma wydawnicza zechce zainteresować się tego rodzaju wydawnictwem, gdyż być może, że się jej to «nie opłaci». W warunkach prowizorycznych trzeba także szukać prowizorycznych sposobów. Gdyby członkowie jury zechcieli zakwalifikować do wydania kilkanaście najlepszych prac [...] bądź byli zdania, że należy tylko ograniczyć się do pamiętników nagrodzonych, a Zarząd Główny [SPK – przyp. J. O.] znalazł trochę pieniędzy na papier – tu, w Rzymie znaleźlibyśmy na pewno możliwości przynajmniej powielenia «Pamiętników emigrantów». Niewiele to, ale skoro nie można lepiej... Przynajmniej niech w archiwach, niech w kuferkach czy szufladach uczestników konkursu i ich przyjaciół, niech w naszych skromnych, choć nigdy nie zakurzonych emigracyjnych księgozbiórach pozostanie ślad po nad – zwiercadło naszej doli” (Zahorski 1951: 6).

⁶ Stosunek Bobkowskiego – raczej pejoratywny – do emigracyjnej literatury wspomnieniowej jest sprawą odrębną (Ćwikliński 2000: 116–123).

⁷ Zob. aneks.

przed wojną (Szpakowska 2012: 17–20). Bez wątplenia wyróżniały one czasopismo redagowane przez Mieczysława Grydzewskiego. Podobne praktyki redaktor podejmował także w emigracyjnym okresie swojej działalności, a po jego śmierci – przejęli je kolejni redaktorzy „Wiadomości”, czego dowodzi konkurs „Mój pierwszy rok na emigracji”. Działania te, zarówno w okresie przed-, jak i powojennym miały bez wątpienia dwie funkcje: po pierwsze konsolidowały środowisko czytelników tygodnika, po drugie natomiast – zapewniały mu różnorodność, uznawaną za jedną z jego największych zalet.

Konkurs „Mój pierwszy rok na emigracji” zasygnalizowano w 1288 numerze „Wiadomości” z 6 grudnia 1970 roku, zaś szczegóły ogłoszono w numerze 1298 z 14 lutego 1971 roku. Odezwa konkursowa brzmiała:

Jak zapowiadaliśmy w n[umerze] 1288, ogłaszamy obecnie konkurs na szkic autobiograficzny na powyższy temat. Zachęcamy do udziału zarówno nowych emigrantów, którzy niedawno opuścili Polskę, jak i tych, dla których „pierwszym rokiem” emigracji był rok 1939 lub 1945, albo nawet – jak w wypadku emigracji zarobkowej – wcześniej.

Szkic nie powinien przekraczać 3 łamów „Wiadomości”, to jest około 8 stron maszynopisu z podwójną interlinią (ok. 30 wierszy na stronę).

Nadesłane prace oceni redakcja „Wiadomości” przy współudziale zaproszonych do pomocy krytyków. Przewidziane są 3 nagrody:

I. 30 funtów

II. 20 funtów

III. 15 funtów

i dowolna ilość wyróżnień. Nagrodzone i wyróżnione prace będą ogłoszone w „Wiadomościach”. Niezależnie od nagród, za wydrukowane prace wypłacimy honoraria autorskie.

Szkice, pisane na maszynie, prosimy nadsyłać pod adresem „Wiadomości” DO 30 CZERWCA 1971 [podkr. oryg.]. Winny być podpisane godłem i należy do nich załączyć zaklejoną kopertę z nazwiskiem i adresem autora.

Pomysł konkursu zawdzięczamy Janowi Kottowi (*Konkurs „Wiadomości”...* 1971: 1)⁸.

Pierwotny termin nadsyłania prac konkursowych, zakreślony na 30 czerwca 1971 roku, ostatecznie przesunięto na 30 września tego roku z powodu strajku pocztowego (*Przedłużenie terminu...* 1971: 1). Na konkurs nadesłano 33 prace, z których 29 nienagrodzonych zachowało się w maszynopisach, a 3 nagrodzone –

⁸ Do ciekawych wniosków mogłaby doprowadzić analiza zacytowanej odezwy – dowodzi tego szkic Anny Jaroszuk będący omówieniem ogłoszenia konkursu na pamiętnik chłopca zorganizowanego przez IGS w 1933 r. (Jaroszuk 2024). To jednak temat na osobne rozważania.

ukazały się drukiem. Werdykt jury redakcja „Wiadomości” obwieściła w numerze z 25 czerwca 1972 roku. Drugie miejsce *ex aequo* przyznano Alicji Żerańskiej (Żerańska 1972: 3) i autorowi kryjącemu się pod godłem „8007” (8007 1972: 3), który zastrzegł sobie nieujawnianie nazwiska; trzecie miejsce przypadło Tadeuszowi Zarzyckiemu (Zarzycki 1972: 2; *Rozstrzygnięcie konkursu...* 1972: 1). Trudno dziś stwierdzić, co zdecydowało o takim właśnie rozstrzygnięciu konkursu. Niestety, nie zachowały się najpewniej żadne materiały z obrad jury poza krótkimi notatkami na maszynopisach (na przykład „Nie” albo „Do druku, ale nie do nagrody”).

Zachowane prace konkursowe, zarówno ze względu na ich liczbę, jak i czas powstania (więcej konkursów pamiątkarskich organizowano na przełomie lat 40. i 50. XX wieku), nie dają nam prawa do formułowania zbytnich uogólnień. Możemy jednak zaryzykować wyartykułowanie kilku spostrzeżeń. Przede wszystkim z perspektywy prowadzonych tu rozważań interesujący wydaje się fakt, że kilku uczestników konkursu miało już na swoim koncie publikacje o ambicjach literackich.

Helena Potulicka (1896–1973) przed II wojną światową wydała kilka przekładów z języka angielskiego (Krishnamurti 1928a; Krishnamurti 1928b; Krishnamurti 1929). W swojej pracy konkursowej, opatrzonej godłem „Ryzyko”, tak natomiast pisała o motywach, które skłoniły ją do wyjazdu z Polski w 1946 roku:

A ja żyć chciałam, aby móc tłumaczyć po polsku, a może i wydawać w wolnym świecie książki dotyczące Mądrości Odwiecznej, mówiące o nieznanym prawach przyrody, potwierdzające wiedzę religie, książki głoszące o zbliżaniu się Królestwa Bożego na ziemię, o ostatecznym zwycięstwie Dobra nad Złem (Ryzyko 1971: 2).

Spośród uczestników konkursu dorobkiem literackim mógł także pochwalić się Leon Mitkiewicz-Żółtek (1896–1972) (Mitkiewicz 1968a; Mitkiewicz 1968b; Mitkiewicz 1971). Publikacje na swoim koncie miała także Danuta Kossowska (Kossowska 1943), która w przesłanym na konkurs wspomnieniu pisała o początkach swojej kariery literackiej, związanych z konkursem ogłoszonym przez Bibliotekę Polską (niestety nie wiadomo, o którą bibliotekę chodzi i o jaki konkurs) (Bartnik 1971: 8).

Osobliwie na tym tle prezentuje się Stanisław Ludwik Lewicki (1910–1990), który w nadesłanej na konkurs „Wiadomości” pracy pisał o swoich przedwojennych osiągnięciach literackich:

Nie przystoi mówić wiele o sobie, lecz dla późniejszych kontrastów kilka faktów jest niezbędnych. Studiowałem na Uniwersytecie Jagiellońskim, byłem członkiem Związku Dziennikarzy RP, Związku [Zawodowego] Literatów [Polskich – przyp. J. O.], Klubu Dziennikarzy Radiowych etc.; miałem na swoim koncie kilka książek (tom

nowel, kilka tomików wierszy itp.); znalazłem się w jedynej Polskiej Encyklopedii Biograficznej, wzorowanej na anglosaskiej *Who is who* – „Czy wiesz, kto to jest?” – z fotografią! (Lewicki 1971: 1)

Nie tylko brak skromności autora może wskazywać na to, że jego zachowanie w gronie uczestników konkursu było postrzegane jako osobliwe. Lewicki, niezrażony decyzją jury, postanowił wszak opublikować swoją pracę w paryskiej „Kulturze”, opatrzoną zresztą adnotacją: „Opowiadanie *Jaś i Małgosia* było przesłane w 1971 roku do «Wiadomości» londyńskich na konkurs «Mój pierwszy rok na emigracji» i nieprzyjęte do druku” (Lewicki 1973: 63). Z faktograficznego obowiązku należy tu także wspomnieć, że w liście do redaktora „Kultury” Zygmunt Celichowski ostro skrytykował Lewickiego za przedstawienie postaci Adama Niebieszczańskiego, emigracyjnego działacza narodowego ze Stanów Zjednoczonych (Celichowski 1973: 154–156).

Widzimy zatem, że do konkursu „Wiadomości”, a i – jak wolno przypuszczać na podstawie chociażby wspomnianego już przypadku Bobkowskiego – być może także do innych konkursów pamiętnikarskich ogłaszanych na emigracji przystępowało spore grono osób wcześniej już publikujących. Była to jednak mniejszość, zatem funkcjonująca w dyskursie historycznoliterackim teza o „demokratycznym” charakterze emigracyjnego pisarstwa wspomnieniowego jest jak najbardziej słuszna (Lewandowski 2009: 12).

Kolejny wniosek nasuwający się po lekturze prac związany jest z tematem konkursu. Pisząc o swoim pierwszym emigracyjnym roku, autorzy często zastanawiali się, który rok ich bytności na obczyźnie należy uznać za pierwszy na emigracji, a nie – na zsyłce, przymusowych robotach czy wychodźstwie wojennym, w szeregach armii. Niektórzy nawet za pierwszy rok emigracji uznawali dopiero rok spędzony w kraju stałego osiedlenia.

Oto kilka przykładów:

Teresa Glazer wspominała:

Po złożeniu podania o polskie wizy zatelefonowali z konsulatu. Urzędniczka wyjaśniła, że chodzi o pewne dane, mianowicie, kiedy wyjechałam z Polski. Wyjechałam? Chyba tego tak nie można nazwać – zostałam wywieziona z rodzicami do Rosji w 1940 roku. Ale to przecież nie był pierwszy rok „emigracji” – to była zsyłka (Glazer 1971: 1).

Bolesław Pomian-Piątkowski pisał natomiast:

Granicę przekroczyła nasza eskadra w dniu 18 września 1939 roku. Jednak za mój pierwszy rok emigracji uważam rok 1946. W latach wojny 1939–1945 nie czułem się, nie uważałem się za emigranta. Byłem żołnierzem (Alphard 1971: 1).

Te rozterki polskich emigrantów doskonale wyczuł i zdiagnozował Zygmunt Konrad Bernaś:

Nie dla każdego Polaka na wychodźstwie będzie rzeczą łatwą ustalenie, który to rok jest jego „pierwszym” rokiem emigracji. Tak i dla mnie. Nie mogę przecież uważać za „emigrację” roku, w którym brutalnie wyrwany z okupacyjnej Polski znalazłem się na przymusowych robotach w hitlerowskich Niemczech. Nie można uznać za początek emigracji również pierwszego roku po tzw. wyzwoleniu w obozie „D[isplaced] P[erson]”. Jako pierwszy rok emigracji mogę uznać tylko ten, w którym, własnym wyborem powodowany, znalazłem się na „najmłodszym kontynencie”, w Australii (Włóczęga 1971: 1).

Przywołane głosy są doskonałym argumentem za tym, aby wyraźnie rozróżniać wychodźstwo wojenne od powojennej emigracji politycznej, o co od lat upominają się badacze (Kryszak 1998: 7–12; Lewandowski 2013). Zastrzec jednak należy, że niemożliwe – tak w wypadku początku, jak i zresztą końca emigracji politycznej – jest wyznaczenie jednej, konkretnej i uniwersalnej cezur. Przywołane wspomnienia najlepiej dowodzą, że każdy przypadek rozpatrywać należy indywidualnie.

Warto też podkreślić, że z wychodźczo-emigracyjną tematyką wspomnień korespondowały godła niektórych uczestników, np.: „Emigrantka polityczna”, „Włóczęga” czy „Jeniec, więzień, łagiernik”. Taki ich dobór może świadczyć o tym, jak ważne w kontekście aktualnego położenia życiowego autorów były ich pierwsze lata na obczyźnie, jak bardzo wpłynęły one na ich późniejszą tożsamość⁹.

Ostatni wniosek wynikający z lektury prac konkursowych dotyczy krajów osiedlenia ich autorów. Zdecydowana większość tekstów napłynęła bowiem nie z Europy, lecz z USA (10) i Kanady (6). Jak się zdaje, wciąż nikła jest świadomość, jak wielu czytelników londyńskich „Wiadomości” pochodziło z innych krajów niż Wielka Brytania i Francja, które uznaje się za najważniejsze pod wieloma względami skupiska powojennej emigracji politycznej. Warto zatem podkreślić, że ranga ośrodków takich, jak redakcja „Wiadomości” czy Dom „Kultury”, w dużym stopniu wynika z ich silnego oddziaływania na polskich emigrantów rozsianych po całym świecie.

Podsumowując powyższe rozważania na temat konkursu „Mój pierwszy rok na emigracji”, przywołajmy wypowiedź Stefanii Kossowskiej, ostatniej redaktorki „Wiadomości”:

⁹ Temat godeł konkursowych, tak w kontekście konkursów pamiątkarskich, jak i innych (np. poetyckich), wydaje się badawczo interesujący i być może zasługuje na osobne omówienie. Problemem może stanowić jednak dostęp do materiału badawczego.

Wspólny był szok – twarde uderzenie w głowę i skupienie wszystkich sił, by odbudować swoje życie. Ale większość ludzi koncentrowała swoją energię na praktyczną stronę, nie pozwalając sobie na rozpatrywanie tego, co było, co się stało. Potwierdza to niedawny konkurs na wspomnienia pierwszych kroków na emigracji. Oczywiście tęsknota, poczucie krzywdy, żal nie opuszczały nikogo, ale płynęło to jakby pod spodem, było jak tło bez wpływu na postępowanie, skupione na jednym celu – przeżyć, dać sobie radę (Kossowska 1993: 362).

Dla emigrantów, zwłaszcza tych, którzy na obczyźnie znaleźli się niedługo przed ogłoszeniem londyńskiego konkursu, właśnie spisanie wspomnień miało być tym sposobem na poradzenie sobie z nową rzeczywistością. Poświadczają to wspomnienia Krystyny Modrzewskiej, laureatki konkursu, która po latach wyznała:

Ogłoszony przez londyńskie „Wiadomości” konkurs literacki na szkic na temat przeżyć emigranckich stanowił rodzaj koła ratunkowego, rzuconego w pustkę i beznadziejność, w jakiej tkwiłam. Uchwyciłam się też kurczowo tej możliwości chwilowego bodaj utrzymania się na powierzchni życia. Mój pierwszy rok na emigracji, gorzki jak moja ówczesna rzeczywistość, uzyskał II nagrodę, przyniósł mi pierwsze nieźebracze dwadzieścia funtów i zajął trzy szpalty „Wiadomości” w 1972 roku, niemal dokładnie w dwa lata po opuszczeniu kraju (Modrzewska 1992: 25).

Konkurs osiągnął zatem jeszcze inny, psychologiczny cel, którego organizatorzy zapewne nie przewidzieli – pozwolił nowo przybyłym emigrantom przeanalizować swoje trudne położenie i znaleźć z niego wyjście.

Obserwacja ta potwierdza ustalenia Wacława Lewandowskiego dotyczące podstawowych motywacji autorów emigracyjnych wspomnień:

Do tworzenia literatury dokumentu osobistego uczestników pojałtańskiej emigracji niepodległościowej skłaniały: chęć dokumentowania dziejów emigracji, pragnienie uczestnictwa we wspólnocie duchowej społeczności emigracyjnej poprzez udział w życiu literackim Drugiej Emigracji, wreszcie usiłowanie ukazania (na własnym przykładzie) psychiki migranta, z wszystkimi jej obciążeniami i kompleksami, ale i zdolnościami adaptacyjnymi (Lewandowski 2021–2022: 42).

Osobnym problemem, wartym zasygnalizowania w kontekście emigracyjnego pamiętnikarstwa konkursowego, choć wykraczającym poza ramy niniejszego omówienia, jest udział emigrantów politycznych w konkursach organizowanych w PRL-u (*Pamiętniki emigrantów...* 1960). Warto także nadmienić, że stały się one doskonałym argumentem dla reżimowych ideologów starających się w kraju ośmieszyć powojenną emigrację polityczną (Gołębiowski 1973).

Bibliografia

Zasoby archiwalne

- Alphard (B. Pomian-Piątkowski), *Mój pierwszy rok na emigracji*, (1971), mps, BP POSK, sygn. 1113, s. 1.
- Bartnik (D. Kossowska), Dr Krawiec, (1971), mps, BP POSK, sygn. 1113.
- Biblioteka Polska POSK w Londynie, sygn. rps 1113.
- Glazer Teresa, *Mój pierwszy rok na emigracji*, (1971), mps, BP POSK, sygn. 1113.
- Lewicki S. L. (właśc. L. Wszebor), *Mój pierwszy rok na emigracji*, (1971), mps, BP POSK, sygn. 1113.
- Rzyzko (H. Potulicka), *Mój pierwszy rok na emigracji*, (1971), mps, Biblioteka Polska POSK w Londynie (dalej: BP POSK), sygn. 1113.
- Włóczęga (Z. K. Bernaś), *Pierwszy rok na emigracji*, (1971), mps, BP POSK, sygn. 1113.

Źródła

- 8007 (1972), *Mój pierwszy rok na emigracji*, „Wiadomości”, nr 28: 3.
- Celichowski Zygmunt (1973), (list do redakcji), „Kultura”, nr 9: 154–156.
- Giedroyc Jerzy, Bobkowski Andrzej (1997), *Listy 1946–1961*, wyb., oprac. i wstępem opatr. Jan Zieliński, Warszawa.
- Gombrowicz Witold (1977), *Wspomnienia polskie. Wędrowki po Argentynie*, Paryż.
- Konkurs „Wiadomości” (1971), „Wiadomości”, nr 7: 1.
- Kossowska Danuta (1943), *Dzień dzisiejszy. Nowele*, Budapeszt.
- Kossowska Stefania (1993), (wypowiedź w:) *Od Herberta do Herberta. Nagroda „Wiadomości” 1958–1990*, oprac. i przedm. Stefania Kossowska, postscriptum Tadeusz Nowakowski, Londyn.
- Krishnamurti Jiddu (1928a), *Szukanie*, tł. Helena Potulicka, Warszawa.
- Krishnamurti Jiddu (1928b), *W sercu mem jesteś*, (tł. Helena Potulicka), Warszawa.
- Krishnamurti Jiddu (1929), *Owieczny przyjaciel (poezje)*, tł. Helena Potulicka, Warszawa.
- Lewicki Stanisław Ludwik (1973), *Jaś i Małgosia*, „Kultura”, nr 4: 63–68.
- Mitkiewicz Leon (1968a), *Wspomnienia kowieńskie*, Londyn.
- Mitkiewicz Leon (1968b), *Z gen. Sikorskim na obczyźnie (fragmenty wspomnień)*, Paryż.
- Mitkiewicz Leon (1971), *W Najwyższym sztabie zachodnich aliantów 1943–1945*, Londyn.
- Modrzewska Krystyna (1992), *Czas przedostatni*, Lublin.
- Nowakowski Tadeusz (1950), *Zwierciadło polskiej doli – pamiętniki emigrantów (uwagi i refleksje na marginesie konkursu SPK)*, „Ostatnie Wiadomości”, nr 44: 3–4, nr 45: 3–4.
- Pamiętniki emigrantów (1878–1958)* (1960), Warszawa.
- Pamiętniki emigrantów. Ameryka Południowa, nr 1–27* (1939), Warszawa.
- Pamiętniki emigrantów. Francja, nr 1–37* (1939), Warszawa.
- Pamiętniki emigrantów. Kanada, nr 1–16* (1971), Warszawa.
- Pamiętniki imigrantów polskich w Kanadzie. Wybór pamiętników nadesłanych na konkurs Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego w 1972 r.* (1975), do dr. przyg. i wst. zaopatr. Benedykt Heydenkorn, Toronto.
- Pamiętniki imigrantów polskich w Kanadzie. Wybór pamiętników nadesłanych na konkurs Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego w 1972 r.* (1977), do dr. przyg. i wst. zaopatr. Benedykt Heydenkorn, t. 2, Toronto.

- Pamiętniki imigrantów polskich w Kanadzie. Wybór pamiętników nadesłanych na konkurs Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego w 1978 r.* (1978), do dr. przyg. i wst. zaopatr. Benedykt Heydenkorn, t. 3, Toronto.
- Rozstrzygnięcie konkursu „Wiadomości” na szkic autobiograficzny pt. „Mój pierwszy rok na emigracji”* (1972), „Wiadomości”, nr 26: 1.
- Rozstrzygnięcie konkursu na „Pamiętnik emigranta”* (1950), „Polska Walcząca”, nr 38: 1.
- Wierzyński Kazimierz (2018), *Pamiętnik poety*, oprac., wstępem i przyp. opatr. Paweł Kądziała, Warszawa.
- Zahorski Witold (1951), *W sprawie „Pamiętników emigrantów”*, „Ostatnie Wiadomości”, nr 5: 6.
- Zarzycki Tadeusz (1972), *U stóp Uritorco*, „Wiadomości”, nr 29: 2.
- Zawiedzeni, rozczarowani, zadowoleni. Pamiętniki imigrantów polskich okresu 1958–1981 (konkurs Instytutu rozpisany w 1980 r.)* (1984), do dr. przyg. i wst. zaopatr. Benedykt Heydenkorn, Toronto.
- Żerańska Alicja (1972), *W pogoni za normalnym życiem*, „Wiadomości”, nr 28: 3.

Opracowania

- Czy wiesz kto to jest?* (1938), pod red. Stanisława Łozy, Warszawa.
- Ćwikliński Krzysztof (2000), *Rozstanie z formą. O „Fragmentach z notatnika” i „Fragmentach wspomnień” Andrzeja Bobkowskiego*, „Pamiętnik Literacki”, nr 4: 105–124.
- Danilewiczowa Maria (1965), *Pogląd ogólny na literaturę emigracyjną*, w: *Literatura polska na obczyźnie 1940–1960*, pod red. Tymona Terleckiego, t. 2, Londyn: 619–643.
- Dunin-Wąsowicz Krzysztof (1972), *Pół wieku pamiętnikarstwa*, „Dzieje Najnowsze”, z. 3: 237–241 [rec. *Pół wieku pamiętnikarstwa* (1971), wyb. i oprac. cz. I, II, III Stanisław Adamczyk, Stanisław Dyksiński, Franciszek Jakubczak, sł. wstępne oraz wyb. i oprac. cz. IV Franciszek Jakubczak, Warszawa].
- Gołębiowski Bronisław (1973), *Nowe pamiętniki emigrantów*, w: tegoż, *Pamiętnikarstwo i literatura. Szkice z socjologii kultury*, Warszawa.
- Jakubczak Franciszek (1971), *Pół wieku pamiętnikarstwa inspirowanego*, w: *Pół wieku pamiętnikarstwa*, wyb. i oprac. cz. I, II, III Stanisław Adamczyk, Stanisław Dyksiński, Franciszek Jakubczak, sł. wstępne oraz wyb. i oprac. cz. IV Franciszek Jakubczak, Warszawa: 5–17.
- Jaroszuk Anna (2024), „*Więc piszcie i opowiadajcie!*”. Analiza odezwy Konkursu na pamiętnik chłopa, „Teksty Drugie”, nr 2: 101–110.
- Kryszak Janusz (1998), *O historycznej i kulturowej roli współczesnej emigracji polskiej*, „Archiwum Emigracji”, z. 1: 7–12.
- Lewandowski Wacław (2009), *Czy to wstyd wspominać? Kilka wstępnych poruszeń tematu*, „Archiwum Emigracji”, z. 2 (11): 7–13.
- Lewandowski Wacław (2013), *Polska emigracja pojałtańska a migracja lat osiemdziesiątych. Rozważania terminologiczne*, w: *Poetyka migracji. Doświadczenie granic w literaturze polskiej przełomu XX i XXI wieku*, pod red. Przemysława Czaplińskiego, Renaty Makarskiej i Marty Tomczok, Katowice: 45–51.
- Lewandowski Wacław (2022), *Motywacje twórcze autorów emigracyjnego dokumentu osobistego. Przykład Henryka Przyborowskiego*, „Archiwum Emigracji” 2021–2022, z. 29: 35–42.

- Lutomierski Marcin (2014), *Tradycje szlachecko-ziemiańskie w kulturze literackiej powojennego „polskiego Londynu”*. *Rekonesans*, w: *Tradycje szlacheckie we współczesnej kulturze polskiej*, red. Marcin Lutomierski, Toruń: 161–177.
- Przedłużenie terminu nadsyłania prac na konkurs „Wiadomości” „Mój pierwszy rok na emigracji”* (1971), „Wiadomości”, nr 26: 1.
- Rodak Paweł (2022), *Fenomen pisanie o własnym życiu. Konkursy pamiętnikarskie w Polsce w XX wieku*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 2: 9–38.
- Rodak Paweł (2024), *Zapomniana epopeja. Polskie konkursy pamiętnikarskie i literatura*, „Teksty Drugie”, nr 2: 19–47.
- Skrócony wykaz konkursów na pamiętniki i zbiorów relacji* (1971), w: *Pół wieku pamiętnikarstwa*, wyb. i oprac. cz. I, II, III Stanisław Adamczyk, Stanisław Dyksiński, Franciszek Jakubczak, sł. wstępne oraz wyb. i oprac. cz. IV Franciszek Jakubczak, Warszawa: 269–299.
- Szpakowska Małgorzata (2012), „*Wiadomości Literackie*” *prawie dla wszystkich*, Warszawa.
- Szulakiewicz Władysława (2013), *Ego-dokumenty i ich znaczenie w badaniach naukowych*, „Przegląd Badań Edukacyjnych”, nr 1: 65–84.
- Wierchoś Dariusz (2008), *Zwyczajne życie zwykłych ludzi. Losy archiwum Towarzystwa Przyjaciół Pamiętnikarstwa*, Histmag.org, <https://histmag.org/Zwyczajne-zycie-zwyklych-ludzi-Losy-archiwum-Towarzystwa-Przyjaciol-Pamietnikarstwa-1750> [dostęp: 20.07.2021].
- Wyka Kazimierz (1974), *Pogranicze powieści*, w: Kazimierz Wyka, *Pogranicze powieści*, Warszawa: 65–94.
- Zimand Roman (1990), *O literaturze dokumentu osobistego w ogóle a o diarystyce w szczególności*, w: Roman Zimand, *Diarysta Stefan Ż.*, Wrocław: 6–45.

Aneks: Spis wspomnień nadesłanych na konkurs „Wiadomości” „Mój pierwszy rok na emigracji”

Lp.	Tytuł	Godło	Imię i nazwisko autora	Kraj osiedlenia
1.	<i>Mój pierwszy rok na emigracji</i>	Rzyko	Helena Potulicka	Wielka Brytania
2.	<i>Kary kot</i>	Na marginesie	Maria [?]	[?]
3.	<i>Mój pierwszy rok na emigracji</i>	Podkowa	Stefania Mitkiewicz	USA
4.	<i>„Wewnętrzna” emigrantka</i>	Wybijała nadzieja	Zofia Dembska	Australia
5.	<i>...szły gorsze</i>	Leo	Barbara Szubska	USA
6.	<i>Na początku była młodość</i>	Fluctuat nec mergitur	Jadwiga Jurkusz-Tomaszewska	Kanada

Lp.	Tytuł	Godło	Imię i nazwisko autora	Kraj osiedlenia
7.	<i>Mój pierwszy rok emigracji</i>	Romantyk	Adam Szeliga	Belgia
8.	<i>Mój pierwszy rok na emigracji</i>	bez godła	Maria Pruszyńska	Kanada
9.	<i>Pierwszy rok na emigracji</i>	Centaurus	Leon Mitkiewicz	USA
10.	<i>Mój pierwszy rok na emigracji</i>	Ludwik Wszebor	S. L. Lewicki [właśc. Ludwik Wszebor]	USA
11.	<i>Strzępy pamiętnika</i>	Rose of Sharon	Klaudia Hartell	USA
12.	<i>Dr Krawiec</i>	Bratniak	Danuta Kossowska	USA
13.	<i>Mój pierwszy rok na emigracji</i>	Brodzic	Stanisław Żochowski	brak danych
14.	<i>Pierwszy rok na emigracji</i>	Emigrantka polityczna	Irena Hradyska	brak danych
15.	<i>Prawda o kanadyjskiej żywicy</i>	Farmer	Ludwik Żerański	USA
16.	<i>Mój pierwszy k-rok na emigracji</i>	Wrzos	Maria Zagrodzka	USA
17.	<i>Mój pierwszy rok na emigracji</i>	H. Nowina	Halina Heitzmanowa	USA
18.	<i>Mój pierwszy rok na emigracji</i>	brak godła	Teresa Glazer	Wielka Brytania
19.	<i>Pierwszy rok na emigracji</i>	Włóczęga	Zygmunt Konrad Bernaś	Australia
20.	<i>Mój pierwszy rok na emigracji</i>	Pech	Jadwiga Kozielska	USA
21.	<i>Mój pierwszy rok na emigracji</i>	Alphard	Bolesław Pomian-Piątkowski	Kanada
22.	<i>Za oceanem</i>	Alfa	Aniela Lepszy	Kanada
23.	<i>Pierwszy rok mego uchodźstwa</i>	Las	Henryk Piekarski	Kanada
24.	<i>Brak tytułu</i>	Tuberoza	Maria Czaban-Goldmanowa	Wielka Brytania
25.	<i>Mój pierwszy rok na emigracji (4 września 1939 – 3 września 1940)</i>	Jeniec, więzień, łagiernik	Stanisław Lubodziecki	Wielka Brytania

Lp.	Tytuł	Godło	Imię i nazwisko autora	Kraj osiedlenia
26.	<i>Emigrantka w Australii</i>	Camila	Joanna Romanczuk	Australia
27.	brak danych	Ceibo	brak danych	brak danych
28.	<i>Mój pierwszy rok na emigracji</i>	Nimbus	Paweł Moskwa	Wielka Brytania
29.	brak danych	8007	brak danych	brak danych
30.	<i>Bo zegarmistrze zawsze...</i>	Sklepek z zegarkami	Olgierd Cumft	Wielka Brytania
31.	<i>Pierwszy rok na emigracji w 30 lat później</i>	Monacone	Klara Evans/ Zofia Grąbowska	Kanada

Oprac. J. O.